

Socialinės įmonės: socialinės ekonomikos raidos aspektas

LAIMA OKUNEVIČIŪTĖ NEVERAUSKIENĖ

Lietuvos socialinių tyrimų centro Darbo ir socialinių tyrimų institutas, Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius
El. paštas: Laima.Okuneviciute@dsti.lt

JULIJA MOSKVINA

Lietuvos socialinių tyrimų centro Darbo ir socialinių tyrimų institutas, Goštauto g. 11, LT-01108 Vilnius
El. paštas: Julija.Moskvina@dsti.lt

Socialinių įmonių, kaip socialinės ekonomikos elemento, atsiradimas ir raida siejami su plintančia pažeidžiamų gyventojų grupių, tarp jų ir neįgaliųjų, socialine integracija. Pažymėtina, kad socialinės ekonomikos vienetų, kuriuos apibendrintai galima vadinti socialinėmis įmonėmis, plėtra skirtingose Europos šalyse vyko gana spontaniškai sprendžiant vietos lygmens socialines-ekonomines problemas, pvz., netenkinantį socialinių paslaugų lygį, atsirandančią socialinę diferenciaciją ir spaudimą socialinio aprūpinimo sferoms. Straipsnyje* siekiama nuodugniau aptarti socialinių įmonių reiškinių, remiantis užsienio autoriais, apibrėžti socialinių įmonių tikslus, formas bei jose taikomus integracijos per užimtumą būdus. Prieinama išvada, kad socialinės įmonės Europoje, priklausydamos apsaugoto užimtumo sektoriui, vaidina svarbų vaidmenį pažeidžiamų gyventojų grupių integracijos procese, tačiau jų veikla bei finansavimo mechanizmai regiono ir nacionalinio ūkio mastu turėtų būti derinami su ekonominio konkurencingumo principais, siekiant išvengti socialinėse įmonėse dirbančiųjų asmenų diskriminacijos bei neįgiamų pasekmių ūkio subjektams, kurie nepriklauso remiamo užimtumo sektoriui.

Raktažodžiai: socialinės įmonės, socialinė ekonomika, darbo integracija, pažeidžiamos gyventojų grupės

ĮVADAS

Siekiant nusakyti socialinių įmonių reikšmę ir prasmę šiuolaikiniame socialiniame pasaulyje, būtina apibrėžti socialinį-ekonominį kontekstą, kuriame per socialines įmones įgyvendinama pažeidžiamų gyventojų grupių integracija. Bendrąja prasme galime teigti, kad socialinės įmonės priklauso socialinės ekonomikos sričiai.

Socialinė ekonomika yra naujas terminas, kuriuo siekiama apibūdinti socialines-ekonomines organizacijas (angl. *socio-economic organisations*) ir veiklas, taip pat sąveiką tarp tikslo, normų, vertybių, misijos, teisių, įsipareigojimų ir viešo bei privataus sektoriaus veiklos (Spear 2001). Terminas *socialinė ekonomika* yra tikslesnis ir geriau įvardija socialines-ekonomines įmones bei jų veiklą nei ankstesni terminai, pavyzdžiui, „nepelno“ ar „pelno nesiekiantis sektorius“, „savanorių sektorius“ (Hussey ir Perrin 2003), „trečiasis sektorius“ (Hudson 1999; Spear 2001), „labdaros sektorius“ (Philips 2003) ir „nevyriausybinis sektorius“ (Kanter 1999).

* Straipsnis parengtas remiantis mokslinių tyrimų projektu „Darbo rinkos politikos priemonių poveikis užimtumui įvairiomis ekonomikos raidos ciklo sąlygomis“ (Nr. SIN-04/2010), kuris įgyvendinamas pagal Lietuvos mokslo tarybos vykdomą nacionalinę mokslo programą „Socialiniai iššūkiai nacionaliniam saugumui“.

Išvardyti terminai neatspindi aptariamo reiškinių visapusiškumo, nepajėgia sujungti daugybės skirtingų organizacijų tipų bei jų veiklos sunkiai apibrėžiamoje sferoje tarp viešojo ir privataus sektoriaus. Tačiau negalima teigti, kad naujas terminas *socialinė ekonomika* pakeitė anksčiau vartotus. Šie terminai ir toliau yra vartojami kaip sinonimai, kadangi kiekvienas jų apibūdina tam tikrą organizacijos tipą, jos tikslus ir veiklą.

Taigi daugialypė socialinės ekonomikos sąvoka vartojama apibrėžiant ir palyginant labai skirtingas organizacijas ir socialines veiklas, kurios sugrupuojamos pagal politinius, rėmimo, komercinius ir apmokestinimo tikslus.

Kaip pažymi C. Davister ir kt. (2004), tik nedidelė dalis veiklų, priskiriamų socialinės ekonomikos sferai, siekia neįgaliųjų socialinės ir profesinės integracijos. Tačiau minėtos sferos yra labai svarbios, ypač dabar, kai nedarbo lygis toks aukštas. Europoje netgi atsirado specialus terminas siekiant atkreipti dėmesį į šias integracijos per užimtumą iniciatyvas socialinėje politikoje: darbo integracijos socialinės įmonės (angl. WISE – *Work Integration Social Enterprises*).

Darbo integracijos socialinės įmonės (WISE) yra savarankiški ūkio subjektai, kurių pagrindinis tikslas yra žmonių, susiduriančių su rimtais sunkumais darbo rinkoje, profesinė integracija per pačias WISE ar kitas įmones. Ši integracija pasiekama produktyvia veikla ar mokymais, suteikiant atitinkamą kvalifikaciją dirbantiems. WISE yra aktyvios įvairiuose sektoriuose, bet Europoje labiausiai paplitusios rankų darbo (statybos, medžio apdirbimo ir t. t.), atliekų perdirbimo, valstybinių ar viešųjų teritorijų priežiūros įmonės (Davister ir kt. 2004).

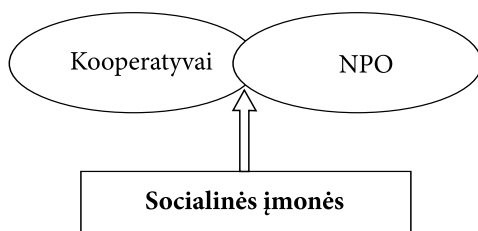
Šiame straipsnyje nagrinėjama socialinių įmonių tematika atsižvelgiant į istorines, socialines ir ekonomines šio reiškinių atsiradimo prielaidas.

KĄ VADINTI „SOCIALINE ĮMONE“?

Kalbant apie socialines įmones, į tyrimo lauką patenka organizacijos, besiskiriančios ne tik pavadinimu, bet neretai turinčios skirtingus juridinio vieneto statusus. Europoje esančių socialinių įmonių įvairovę galima iliustruoti skirtingose šalyse veikiančių WISE patirtimi. Anglijoje yra darbuotojų kooperatyvai, bendruomenės įmonės, tarpininkavimu įdarbinant užsiimančios organizacijos, socialinės firmos, savanorių organizacijos, kitos socialinių įmonių sektoriui priklausančios organizacijos (Spear 2002). Airijoje pažeidžiamoms darbo rinkoje grupėms padeda įsidarbinti apsaugoto užimtumo dirbtuvės, vietos plėtros įmonės, socialinės ekonomikos įmonės (O'Hara ir O'Shaughnessy 2004). Savivaldybėms priklausančios socialinės įmonės, socialinio aprūpinimo organizacijų įkurtos socialinės įmonės, vietinių iniciatyvų dėka įsteigtos socialinės įmonės padeda Vokietijos bedarbiams ir ekonomiškai neaktyviems gyventojams integruotis į darbo rinką (Shulz 2003). Austrijoje išskiriami du socialinių įmonių tipai: socialinės-ekonominės įmonės ir pelno nesiekiančios įdarbinimo įmonės (Gruber 2003). Italijoje 1991 m. priimtame Socialinių įmonių įstatyme išskirtos dviejų tipų socialinės įmonės: A tipo socialiniai kooperatyvai, teikiantys socialines, sveikatos bei švietimo paslaugas, ir B tipo socialiniai kooperatyvai, užsiimančios pažeidžiamų grupių integracija į darbo rinką ir siekiantys juos įtvirtinti atviroje darbo rinkoje (Loss 2003). Portugalijoje veikia dvi pagrindinės socialinių įmonių rūšys: apsaugoto užimtumo (*sheltered employment*) bei įdarbinimo įmonės (Perista, Nogueira 2004). Ispanijoje yra specializuoti užimtumo centrai bei socialinės įmonės, skirtos socialinę atskirtį patiriantiems asmenims (Vidal-Martinez, Valls 2003). Prancūzijoje išskiriami keturi pagrindiniai socialinių įmonių tipai: tarpininkavimo bendrovės, „kaimynystės“ įmonės, integracijos per laikiną užimtumą įmonės bei ilgalaikio įdarbinimo socialinės įmonės (Eme, Gardin 2003). Belgijoje taip pat egzistuoja skirtingų rūšių įmonės: pritaikyto darbo įmonės, apsaugoto darbo dirbtuvės, darbo integracijos įmo-

nės, profesinio mokymo darbo vietoje įmonės, socialinės dirbtuvės bei integracijos įmonės (Gregoire 2003). Suomijoje taip pat gana didelė socialinių įmonių įvairovė. Paminėtini darbo kooperatyvai, įdarbinantys ilgalaikius bedarbius, bei jauniems bedarbiams skirtos dirbtuvės; apsaugoto darbo dirbtuvės, neįgalųjų organizacijoms priklausančios įmonės bei neįgalųjų socialiniai kooperatyvai, užsiimančios neįgalųjų socialine ir darbine integracija. Švedijoje yra du pagrindiniai socialinių įmonių tipai: su neįgaliaisiais dirbantys socialiniai kooperatyvai ir vietos bendruomenės įmonės probleminių regionų bedarbiams (Styjan 2004).

Apibrėžiant, kas yra socialinės įmonės, dažniausiai atspirties tašku laikomas tokių organizacijų juridinis statusas bei finansavimo šaltiniai. Socialinės įmonės sąvoka apima kelias prasmes: ji gali būti suprantama kaip „socialinis verslumas“, tai yra asmenų verslumo skatinimas kuriant kooperatyvus, ir visos nepelno organizacijos (NPO) (1 pav.). Praktika rodo, kad gali būti kuriamos tiek naujos socialinės įmonės, tiek modifikuojamos jau esamos organizacijos (Keogh ir Jones 2006).

1 pav. Populiariausios socialinių įmonių formos Europoje (Keogh, Jones 2006)

Aptariamų organizacijų pobūdis, jų finansavimo bei pelno siekimo būdai, taip pat teikiamų paslaugų įvairovė apsunkina socialinių įmonių sektoriaus apibrėžimą. K. P. Kearnsas (2000) pažymi, jog keičiasi ne tik pelno nesiekiančios organizacijos samprata, tačiau nyksta ribos tarp viešojo, privataus ir trečiojo sektoriaus. Jei praeityje nepelno organizacijos gaudavo visą valstybės finansavimą, dabar jos vis dažniau priverstos ieškoti alternatyvių finansavimo šaltinių. Terminas „pelno nesiekiančios organizacijos“ yra gana sąlyginis, nes dauguma socialinių įmonių negauna viso išorinio finansavimo ir, norėdamos išsilaikyti rinkoje, turi siekti pelno. Taigi socialinės įmonės statusas, įvardytas kaip „pelno nesiekiantis“, nėra korektiškas norint tinkamai apibrėžti šias organizacijas ir jų veiklą. Būtina pažymėti, jog kai kuriais atvejais toks socialinės įmonės apibūdinimas gali būti žalingas, kadangi yra tikimybė, jog tiek privataus, tiek viešojo sektoriaus suinteresuoti asmenys, klientai, partneriai ir investuotojai, klaidingai supratę šių įmonių veiklos principą, nenorės bendradarbiauti su pelno nesiekiančia organizacija (Kearns 2000).

Taigi socialines įmones galima apibūdinti kaip verslą, teikiantį pirmenybę socialiniams tikslams, kurio veiklos perviršis dažniausiai reinvestuojamas į tolesnį tikslų įgyvendinimą, o ne paskirstomas suinteresuotiems asmenims ar įmonės savininkams. Be teikiamų socialinių paslaugų, šios įmonės padeda įsidarbinti pažeidžiamoms visuomenės grupėms (Evans ir kt. 2000).

C. Davister ir kt. (2004) naudojamame WISE apibrėžime taip pat išskiriami pagrindiniai socialinių įmonių bruožai: anot autorių, darbo integracijos socialinės įmonės (WISE) yra savarankiški ūkio subjektai, kurių bendras tikslas yra profesinė integracija per socialines įmones arba neįgalūs ar pažeidžiami darbo rinkoje žmonės.

Europoje atlikta socialinių įmonių veiklos įvairovės analizė atskleidė tam tikrus esminius bet kurios socialinės ekonomikos sektoriui priklausančios organizacijos (įmonės)

veiklos bruožus. J. Defourny ir M. Nyssens teigia (2008), kad „socialinis tikslas“ (*social purpose*) laikomas pagrindine tokių ekonominių vienetų charakteristika, tačiau vyraujančiomis organizacijomis laikomos vadinamosios „darbo integracijos socialinės įmonės“ (WISE). Plintantis struktūrinis nedarbas, ribotos tradicinės aktyvios darbo rinkos politikos priemonės bei naujoviškesnių socialinės integracijos priemonių būtinybė nulėmė socialinių įmonių poreikį. J. Defourny ir M. Nyssens (2008) pažymi, kad pagrindinis socialinių įmonių tikslas yra padėti žemos kvalifikacijos asmenims, patiriantiems riziką ilgam laikui (ar visam laikui) iškristi iš darbo rinkos, vėl tapti užimtiems. WISE paskirtis – suteikti tokią pagalbą organizuojant produktyvią veiklą. Kartais dėl šios priežasties socialinės įmonės asocijuojamos vien su darbo vietų kūrimo iniciatyvomis.

J. Defourny ir M. Nyssens (2008), analizuodami socialines įmones Europoje, pažymi, kad šios įmonės tapo palankia terpe igyvendinant ir plėtojant skirtingas aktyvios darbo rinkos politikos (ADRP) priemones. Kai kuriais atvejais skirtingos ADRP priemonės buvo išbandytos ir sėkmingai diegiamos, kol atsirado jų teisinis reglamentavimas.

Siekdamas užkirsti kelią galimiems nesusipratimams, atsirandantiems dėl sąvokos „socialinės įmonės“ kompleksiško, ypač tarptautiniu lygiu, Europos tyrimų (EMES) tinklas pasiūlė tyrimais pagrįstą standartą. Remdamiesi identifikuotomis realijomis mokslininkai iš 15-os Europos Sąjungos šalių kartu sukūrė socialinių įmonių apibrėžimą, kuris šiandien yra pagrindinis atskaitos taškas. EMES tyrėjų nuomone, socialinės įmonės turi pasižymėti atitinkamais *socialiniais ir ekonominiais kriterijais* (EMES 2011) (2 pav.).

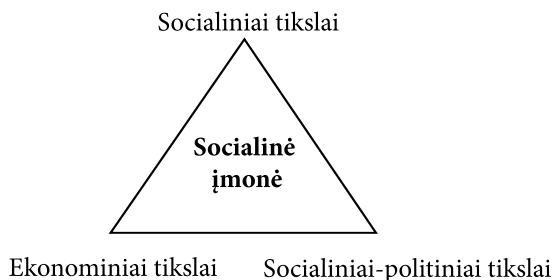
Ekonominiai kriterijai	Socialiniai kriterijai
<ul style="list-style-type: none"> • Tęstinė veikla gaminant ir parduodant prekes ir / ar paslaugas • Didelė autonomija • Didelė ekonominė rizika • Minimaliai apmokamas darbas 	<ul style="list-style-type: none"> • Aiškus tikslas, kuriuo galėtų pasinaudoti bendruomenė • Piliečių grupės iniciatyva • Dalyvavimo pobūdis, įtraukiantis suinteresuotus asmenis • Kolektyvinis sprendimų priėmimas • Ribotas pelno paskirstymas

2 pav. Socialinėms įmonėms keliami socialiniai ir ekonominiai kriterijai (EMES, 2011)

Išvardyti kriterijai nėra griežtai privalomi, jie daugiau apibrėžia idealų socialinės įmonės tipą. Idealiu atveju socialinė įmonė išsikelia šiuos tikslus: socialinius, ekonominius, socialinius-politinius.

Socialinių įmonių veiklai svarbūs tiek socialiniai, tiek ekonominiai tikslai. Taigi šios įmonės užima tarpinę erdvę tarp rinkos ekonomikos, viešosios politikos ir pilietinės visuomenės (3 pav.).

Socialinių įmonių problematikai skirtoje literatūroje neretai pažymima, kad įvairios iniciatyvos yra operatyvus, efektyvus ir dažniausiai netipinis, anksčiau nebandytas būdas spręsti tam tikrose teritorijose išskylančias pažeidžiamų grupių, o kartu ir vietos bendruomenės problemas. Dažnai šios naujos praktikos plito toliau ir buvo kopijuojamos kaip gerosios praktikos. Socialinių įmonių naujoviškos veiklos ypatybės: mišraus valdymo būdai; ūkio subjektams būdingi ekonominiai aspektai (ekonominė rizika, parama socialinėms misijoms). Šios įmonės neapsiriboja vien valstybės socialinės politikos paliktų „spragų“ užpildymu (EMES 2011).

3 pav. Socialinės įmonės keliami tikslai

SOCIALINĖS ĮMONĖS EUROPOJE

Pirmosios socialinės įmonės Europoje kūrėsi XX a. 9-ojo dešimtmečio pradžioje. Jų veiklą galima suskirstyti į tris pagrindines sritis: piliečių grupės (angl. *group of citizens*), savarankiška pagalba (angl. *self-help*) ir partnerystė tarp viešojo sektoriaus ir bendruomenės (angl. *public-community*). Socialinių įmonių atsiradimui turėjo įtakos didėjantis struktūrinis nedarbas bei tradicinės socialinės politikos ribotumas kovojant su socialine atskirtimi, tai yra su ilgalaikių bedarbių ir žemos kvalifikacijos žmonių, pabėgėlių ir imigrantų bei kitų socialiai pažeidžiamų grupių užimtumo problemomis.

C. Davister ir kt. (2004) taip pat sutinka, kad daugelis socialinių įmonių atsirado per du paskutiniuosius XX a. dešimtmečius, tačiau darbo integracijos socialinės įmonės (WISE), įgyvendinančios kovos su nedarbu priemones, Europoje egzistuoja beveik 50 metų.

Nagrinėjant Europos šalių patirtį socialinių įmonių veiklos kontekste, galima išskirti dvi pagrindines ir stambiausias pažeidžiamų asmenų grupes: neįgalieji ir bedarbiai, patiriantys rimtų socialinės integracijos problemų (Defourny, Nyssens 2008). Dalis socialinių įmonių užsiima konkrečių pažeidžiamų grupių socialine integracija (pavyzdžiui, neįgaliųjų, ilgalaikių bedarbių, imigrantų ir pan.), tačiau nemaža dalis socialinių įmonių rūpinasi kelių tikslinių grupių ar apskritai pažeidžiamų asmenų integracija.

Nagrinėjant antrąjį pažeidžiamų asmenų bloką (bedarbiai, patiriantys socialinių ir profesinių sunkumų), galima išskirti šias socialinių įmonių tikslines grupes (Davister ir kt. 2004).

Neįgalieji. Apskritai rūpinimasis neįgaliųjų integracija į darbo rinką suteikė pradžią remiamo užimtumo, tarp jų ir įvairaus tipo socialinių įmonių, plėtrai Vakarų valstybėse. Pradžių pradžia buvo atsiradusios „globos dirbtuvės“, neįgaliųjų centrai, kuriuose būdavo teikiamos ir profesinės rehabilitacijos paslaugos bei mokymai. Ši rehabilitacijos sistema buvo pagrįsta įsitikinimu, kad neįgalų asmenį būtina išmokyti ir parengti taip, kad jis galėtų gyventi normalų profesinį gyvenimą. Vyravo principas: „Apmokyti ir įdarbinti“ (angl. *train and place*). Apie 1980 m. paaiškėjo gana mažas tradicinio „apmokyti ir įdarbinti“ metodo poveikis įtraukiant į darbą neįgaliuosius. Neįgaliajam nepakako vien tik gerų darbo įgūdžių, kad jis susirastų darbo vietą ir joje įsitvirtintų, todėl buvo įtraukta „darbo trenerio“ (angl. *job coach*) sistema (Samoy 1992). Netrukus Europoje atsirado „įdarbinti ir išmokyti“ schema, po jos – „įdarbinti, išmokyti ir išlaikyti“ strategija. Paskutiniuoju praeito amžiaus dešimtmečiu išaugo neįgaliųjų dalyvavimas priimančiais sprendimus ir formuojant reikalavimus darbo rinkoje (Study 2007).

Rimtų socialinių problemų turintys bedarbiai. Kai kurių bedarbių padėtį galima apibūdinti kaip „profesinį ir socialinį neįgalumą“. Dažniausiai šie asmenys neturi kvalifikacijos ir ilgą laiką nedirba. Kartu šie žmonės turi rimtų socialinių problemų (alkoholizmas,

priklausomybė nuo narkotinių medžiagų, rimtos šeiminės problemos, laisvės atėmimo bausmė ir pan.) ir tai dar labiau apsunkina jų (re)integraciją į darbo rinką. Be to, ši tikslinė grupė patiria nuolatinę socialinę stigmatizaciją. Antai Prancūzijoje veikia specialūs profesinei integracijai skirti centrai, besirūpinantys „socialiai neįgaliais“ asmenimis.

Sunkiai įdarbinami ir / ar ilgalaikiai bedarbiai. Sunkiai įdarbinamais bedarbiais įvardijami asmenys, kurie kelerius pastaruosius metus (2–5 metų) buvo ekonomiškai neaktyvūs ir neįgiję jokios kvalifikacijos, taip pat visi kiti ilgalaikiai bedarbiai nepriklausomai nuo jų kvalifikacijos lygio.

Suomijoje veikia darbo kooperatyvai (angl. *labour co-operatives*), kurių tikslas – įdarbinėti ilgalaikius bedarbius (ypač vyresnius nei 35 metų). Belgijos socialinės dirbtuvės (angl. *social workshops*), be kitų grupių, taip pat užsiima sunkiai įdarbinamų asmenų užimtumu, jeigu jie yra neaktyvūs ir užsiregistravę darbo biržoje ne trumpiau kaip penkerius metus be pertraukos, žemo išsilavinimo, taip pat turi socialinių ir psichologinių problemų.

Jauni nekvalifikuoti bedarbiai. Šią grupę sudaro anksti iš švietimo sistemos iškritęs jaunimas, neturintis jokios kvalifikacijos. Jų integracija prasideda pirmiausia mokymais, vykstančiais darbo vietose ar mokymo kursuose. Pavyzdžiui, Belgijos profesinio mokymo darbo vietoje įmonės (angl. *on-the-job training enterprises*) ir Jungtinės Karalystės tarpininkavimu įdarbinant užsiimančios organizacijos (angl. *intermediate labour market organisations*) apmoko jaunus nekvalifikuotus bedarbius ir laikinai įdarbina, kad ateityje integruotų juos į atvirą darbo rinką.

Bedarbiai, priklausantys pažeidžiamoms mažumų grupėms. Tam tikroms mažumų grupėms (ypač etninių mažumų) priklausantys asmenys dažnai patiria su įsidarbinimu susijusią diskriminaciją. Kai kurios socialinės įmonės rūpinasi šių tikslinių grupių mokymu ir / ar įdarbinimu. Pavyzdžiui, darbuotojų kooperatyvai (angl. *worker co-operatives*) Didžiojoje Britanijoje daugiausia įdarbina etninėms mažumoms priklausančius asmenis bei moteris.

Nedirbančios moterys. Dėl įvairių priežasčių moterų nedarbas Europos Sąjungoje išlieka pakankamai aukštas. Dalis socialinių įmonių siekia sumažinti moterų nedarbą organizuodamos specialias moterų integracijos į darbo rinką priemones ir pan.

Prancūzijoje veikiančiose „kaimynystės“ (angl. *neighbourhood enterprises*) įmonėse tarp įdarbinamų socialiai pažeidžiamų asmenų daugumą sudaro moterys. Šiose įmonėse taikomas trumpalaikis, terminuotas įdarbinimas tokiose srityse, kaip pastatų valymas ir priežiūra, viešųjų miesto erdvių ir gatvių tvarkymas, įvairūs kiti smulkūs darbai.

Reikia pabrėžti, kad dauguma Europos šalyse veikiančių socialinių įmonių nedirba su viena konkrečia tiksline grupe. Dažniausia aptariamoms įmonėms įdarbina asmenis, turinčius įvairių socialinių ir profesinių problemų. Pavyzdžiui, Ispanijos ir Portugalijos socialinės įmonės dirba su įvairiomis pažeidžiamomis grupėmis – pradedant diskriminuojamomis mažumomis, su socialinėmis problemomis susiduriančiu jaunimu ir baigiant ilgalaikiais bedarbiais. Taigi daugelį socialinių įmonių galima pavadinti „universaliomis“ ir tik maža dalis dirba su konkrečios tikslinės grupės atstovais (Spear, Bidet 2003).

INTEGRACIJOS TAIKANT UŽIMTUMĄ BŪDAI SOCIALINĖSE ĮMONĖSE

C. Davister ir kt. (2004), remdamiesi kai kurių ES šalių patirtimi, išanalizavo skirtingus WISE tipus ir juos apibendrinę pateikė keturis pagrindinius pažeidžiamų gyventojų grupių integracijos būdus Europos socialinėse įmonėse.

1. Laikinas / pereinamasis užimtumas (angl. *transitional occupation*). Tikslas yra suteikti tikslinėms grupėms darbo patirties (laikinas užimtumas) ar praktiškai apmokyti darbo

vietoje, siekiant integruoti pažeidžiamoms grupėms priklausančius asmenis į atvirą darbo rinką. Laikinas užimtumas taikomas tiek stažuotojams, tiek dirbantiems pagal terminuotas darbo sutartis (dėl šios priežasties pavartotas angl. terminas *occupation*).

Taigi produktyvus darbas ir teoriniai profesijos mokymai, pritaikyti individualiems poreikiams, mokymo įmonėse Belgijoje ar integracijos įmonėse Portugalijoje siūlo galimybę stažuotojams tobulinti savo asmenines, socialines ir profesines kompetencijas, t. y. didina jų galimybes įsidarbinti.

2. Nuolatinių ekonomiškai nepriklausomų darbo vietų kūrimas. Šios WISE siekia kurti darbo vietas pažeidžiamiems žmonėms, kurios būtų stabilios ir ekonomiškai tvarios vidutinės trukmės laikotarpiu. Pradiniame etape suteikiamomis subsidijomis siekiama pašalinti tikslinės grupės produktyvumo stoką. Šios dažniausiai laikinos subsidijos mažėja darbuotojams tampant konkurencingiems darbo rinkoje. Po šio subsidijų etapo WISE tikslinius darbuotojus išlaiko iš savo išteklių, ūkinės veiklos pajamų.

Tokio integracijos pavyzdys gali būti darbo integracijos įmonės Prancūzijoje, kurios bedarbiams siūlo ilgalaikes darbo vietas, kad jie įgytų socialinių ir profesinių įgūdžių, taptų savarankiškais. Socialinės įmonės Anglijoje ir Vokietijoje kuria darbo vietas tikslinėms grupėms kaip įprastame versle. Visose šiose WISE finansavimą daugiausia užtikrina rinkos ištekliai, gaunami iš sukurtų prekių ar parduotų paslaugų. Valstybės subsidijos yra laikinos arba skiriamos konkrečioms tikslams (darbo vietų pritaikymui, profesiniam personalo orientavimui, mokymams ir kt.).

3. Profesinė integracija skiriant nuolatinės subsidijas. Labiausiai pažeidžiamoms grupėms, kurioms sunku integruotis į atvirą darbo rinką, kuriamos valstybių subsidijuojamos darbo vietos, o įmonės tampa konkurencingos rinkoje. Šiose WISE dirba daugiausia neįgalieji, taip pat žmonės, turintys sunkų „socialinį neįgalumą“.

Didelių valstybės subsidijų dėka globojamos darbo grupės arba dirbtuvės (angl. *sheltered workshops*, Portugalija, Švedija ir Airija) ir pritaikyto darbo įmonės (Belgija) gali pasiūlyti įvairią produktyvią veiklą fiziškai ar psichiškai neįgaliems žmonėms. Šis darbas leidžia jiems kurti savo socialinį tapatumą ir įgauti profesinės patirties (nors tik nedidelė dalis darbuotojų įsilieja į atvirą darbo rinką).

4. Socializacija produktyvia veikla. Šios paskutinės kategorijos tikslas yra ne integracija į darbo rinką (nors ši galimybė neatmetama), o tikslinių grupių (re)socializacija atkuriant socialinius ryšius, pagarbą taisyklėms, formuojant „struktūruotą“ gyvenimo būdą ir t. t. Tokia veikla yra „pusiau oficialus“ darbas, nereglamentuojamas darbo įstatymais, be darbo sutarties. Šios WISE dažniausiai dirba su žmonėmis, turinčiais sunkią fizinę ar psichikos negalią, rimtų socialinių problemų (priklausomybės ligomis sergančiais, buvusiais nuteistaisiais ir t. t.).

Šios kategorijos yra dviejų tipų WISE. Pirma, darbo adaptacijos centrai (angl. *centres for adaptation to working life*) Prancūzijoje, kurių tikslas nėra užtikrinti apibrėžtą našumo lygį, bet visų pirma žmonių su psichologinėmis ir socialinėmis problemomis „resocializacija darbu“. Pavyzdžiui, šiukšlių rūšiavimu ir perdirbimu užsiimančios WISE (Belgija) įdarbina žmones su rimtomis socialinėmis problemomis rūšiuoti šiukšles, siekdamos suteikti jiems tam tikrą socialinį ir profesinį savarankiškumą. Darbo centrai Ispanijoje siūlo užimtumo terapiją (angl. *occupational therapy*), taip pat pritaikytas socialines ir asmenines paslaugas žmonėms su rimta negalia, kurie dėl to negali susirasti darbo atviroje rinkoje.

Reikėtų paminėti, kad dalį darbo integracijos socialinių įmonių sunku klasifikuoti ir priskirti vienai iš keturių pagrindinių grupių, nes jos dirba su keliais skirtingais integracijos modeliais ir daugeliu tikslinių grupių.

C. Davister ir kt. (2004), remdamiesi atliktos analizės rezultatais, įrodė, kad skirtingų kategorijų socialinės įmonės, taikydamos įvairių rūšių integraciją, sprendžia ilgalaikio nedarbo ir pažeidžiamų asmenų ekonominio neaktyvumo problemas. Tai paaiškinama skirtingomis tikslinių grupių charakteristikomis: neįgalių asmenų ir jaunų žemos kvalifikacijos žmonių integracija negali būti pasiekta tuo pačiu būdu. Ši integracijos modelių ir tikslinių grupių įvairovė numato skirtingus darbo santykių organizavimo būdus.

IŠVADOS

Socialinės ekonomikos sektoriui priklausančios socialinės įmonės neabejotinai prisideda prie efektyvaus socialinės politikos problemų sprendimo. Jos atsiranda ten, kur nacionalinės ir vietos lygmens socialinės apsaugos mechanizmai nėra efektyvūs. „Iš apačios“ kylančios socialinių įmonių iniciatyvos kūrybiškai sprendžia netobulos socialinės politikos problemas, taikliai pritaikydamos atitinkamas priemones vietos gyventojams, patiriantiems ypatingų sunkumų integruojantis į visuomenę.

Taigi socialinės politikos įgyvendinimo kontekste socialinės įmonės prisideda prie sunkiai integruojamų gyventojų grupių socialinės įtraukties. Įvairių darbo integracijos socialinių įmonių veikla gali apimti gana platų klientų ratą. Europos Sąjungos šalių patirtis rodo, kad socialinės įmonės dirba su neįgaliaisiais, ilgalaikiais bedarbiais ir žemos kvalifikacijos žmonėmis, pabėgėliais ir imigrantais bei kitomis gyventojų grupėmis, tai yra su tais asmenimis, kurių įsidarbinimo galimybės dėl įvairių priežasčių yra itin menkos. Socialinės įmonės rūpinasi sunkumų darbo rinkoje bei visuomeniniame gyvenime patiriančių tikslinių grupių asmenų užimtumu (dažniausiai laikinu), padeda jiems išbandyti verslininkystę, užsiimti kita produktyvia veikla. Per darbą vykstantys socializacijos procesai yra svarbi socialinės integracijos prielaida.

Kitas socialinių įmonių veiklos aspektas socialinės politikos įgyvendinimo kontekste yra susijęs su vietos bendruomenės poreikių tenkinimu. Socialinės įmonės neretai tampa socialinių paslaugų teikėjais. Europos šalių patirtis rodo, kad daugiausia socialinės įmonės veikia socialinių arba bendruomenės paslaugų sferoje, aprūpindamos vietos bendruomenės reikalingais produktais ir suteikdamos paslaugas. Europoje populiarios socialinių įmonių veiklos sferos yra susijusios su rankų darbu (neretai apdirbamosios gamybos ir statybos sektoriuose), taip pat atliekų rūšiavimu ir perdirbimu, valstybinių ar viešųjų teritorijų priežiūra. Taigi socialinės įmonės laikomos efektyvia socialinės politikos priemone.

Užsienio autoriai, nagrinėdami socialinėms įmonėms keliamą trejųjų tikslą, ekonominę jo dimensiją sieja su įmonių finansavimo mechanizmais, jų veiklos tęstinumo pavojais. Atsakomybė už veiklos tęstinumą gaminant ir parduodant prekes ir / ar paslaugas dažniausiai paliekama pačioms socialinėms įmonėms. Nors socialinės įmonės priklauso apsaugoto užimtumo sferai, skirtingose ES šalyse egzistuojantys įvairūs šių įmonių finansavimo modeliai dažniausiai neužtikrina visiškai stabilios įmonės veiklos.

Ekonominis socialinių įmonių tikslas siejamas su gana didele jų autonomija ir neišvengiama ekonomine rizika. Viena vertus, į įprastų ūkio subjektų veiklą panašios sąlygos yra palankios plėtojant socialinės verslininkystės nuostatas, motyvuojant tikslinių grupių atstovus bei kitus bendruomenės narius skleisti ir įgyvendinti verslo iniciatyvas, tačiau kartu apsunkina rizikos valdymo schemų formavimą (taip pat ir iš valstybės pusės).

Minėti socialinėms įmonėms keliami ekonominiai kriterijai paverčia šias įmones labai specifiniu šalies ir regiono ekonomikos subjektu. Viena vertus, jos privalo konkuruoti su kitomis panašų produktą ar paslaugą teikiančiomis įmonėmis, neturinčiomis šio ypatingo statuso, kita vertus, kartu su kitais ūkio subjektais vykdydamos gamybinę veiklą, pasinaudamos gana didele autonomija bei savarankiškai valdydamos kylančias ekonomikos rizikas socialinės įmonės įgyvendina kitokias atlyginimo už darbą schemas. Daugelyje Europos šalių tikslinių grupių atstovams socialinėse įmonėse suteikiamas minimalus atlygis už darbą arba taikoma prievolė užsidirbti gaunamas socialines išmokas. Tai gali pažeisti vienodo atlygio už vienodą darbą principus, taip pat gali prieštarauti siekiamis plėtoti bendruomenės narių verslininkystę ir savarankišką užimtumą. Socialinės įmonės yra vienas iš socialinių pokyčių mechanizmų, tačiau jų poveikio laukas gali būti platesnis, negu buvo planuota iš pradžių, o rezultatas ne visada gali būti teigiamas vietiniams ūkio subjektams. Minėti prieštaravimai nėra lengvai išsprendžiami ir sukelia tikslų bei prioritetų konfliktus. Praktiškai įgyvendinant socialinių įmonių iniciatyvas, šioms įmonėms keliami ekonominiai kriterijai turi būti papildyti ir konkretizuoti atsižvelgiant į atskirų teritorijų ūkio struktūrą ir jos plėtros prioritetus, vietos ūkio subjektų charakteristikas.

Gauta 2011 07 29

Priimta 2011 11 15

Literatūra

1. Aiken, M.; Spear, R. 2005. *Work integration social enterprises in the United Kingdom*. Prieiga per internetą: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/PERSE/PERSE_05_01_UK.pdf
2. Davister, C.; Defourny, J.; Gregoire, O. 2004. "Work integration social enterprises in the European Union: An overview of existing models", *EMES WP No. 04/2004*. Prieiga per internetą: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/PERSE/PERSE_04_04_Trans-ENG.pdf
3. Defourny, J.; Nyssens, M. 2008. "Social enterprise in Europe: recent trends and developments", *EMES WP No. 08/01*.
4. Delaunois, P. 2003. *National profiles of work integration social enterprises: Luxembourg*. Prieiga per internetą: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/ELEXIES/ELEXIES_WP_03-07_LUX.pdf
5. Eme, B.; Gardin, L. 2003. *National profiles of work integration social enterprises: France*. Prieiga per internetą: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/ELEXIES/ELEXIES_WP_03-09_F.pdf
6. EMES. *European Research Network*. Prieiga per internetą: <http://www.emes.net/index.php?id=203>
7. Evans, M. D.; Lawson, C.; Smith, K. E. 2000. *The Contribution of Social Capital in the Social Economy to Local Economic Development in Western Europe: Key Concepts, Measures and Indicators*. Middlesex University.
8. Gregoire, O. 2003. *National profiles of work integration social enterprises: Belgium*. Prieiga per internetą: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/ELEXIES/ELEXIES_WP_03-08_B.pdf
9. Gruber, Ch. 2003. *National profiles of work integration social enterprises: Austria*. Prieiga per internetą: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/ELEXIES/ELEXIES_WP_03-06_AUS.pdf
10. Hudson, M. 1999. *Managing Without Profit*. London: Penguin Books.
11. Hussey, D.; Perrin, R. 2003. *How to Manage a Voluntary Organisation*. London: Kogan Page.
12. Kanter, R. M. 1999. "From Spare Change to Real Change", *Harvard Business Review* May–June.
13. Kearns, K. P. 2000. *Private Sector Strategies for Social Sector Success*. San Francisco: Jossey-Bass.
14. Keogh, W.; Jones, D. 2006. "Social enterprise: a case of terminological ambiguity and complexity", *Social Enterprise Journal* 2.
15. Loss, M. 2003. *National profiles of work integration social enterprises: Italy*. Prieiga per internetą: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/ELEXIES/ELEXIES_WP_03-04_I.pdf
16. O'Hara, P.; O'Shaughnessy, M. 2004. *Work integration social enterprises in Ireland*. Prieiga per internetą: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/PERSE/PERSE_WP_04-03_IRL.pdf
17. Perista, H.; Nogueira, S. 2004. *Work integration social enterprises in Portugal*. Prieiga per internetą: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/PERSE/PERSE_WP_04-06_P.pdf
18. Philips, A. 2003. *Charitable Status: A Practical Handbook*. Directory of Social Change.

19. Schulz, A. 2003. *National profiles of work integration enterprises: Germany*. Prieiga per internetą: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/ELEXIES/ELEXIES_WP_03-05_D.pdf
20. Spear, R. 2001. United Kingdom: a wide range of social enterprises' in Borzaga, *The Emergence of Social Enterprise*. London: Routledge.
21. Spear, R. 2002. *National profiles of work integration social enterprises: United Kingdom*. Prieiga per internetą: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/ELEXIES/ELEXIES_WP_02-06_UK.pdf
22. Spear, R.; Bidet, E. 2003. *The role of social enterprise in European labour markets*. Prieiga per internetą: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/ELEXIES/ELEXIES_WP_03-10_Transversal_ENG.pdf
23. Stryjan, Y. 2004. *Work integration social enterprises in Sweden*. Prieiga per internetą: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/PERSE/PERSE_WP_04-02_S.pdf
24. *Study on Practices and Policies in the Social Enterprise Sector in Europe*. 2007. Final Report. Austrian Institute for SME Research (KMU Forschung Austria). Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/enterprise/newsroom/cf/_getdocument.cfm?doc_id=3408
25. Vidal, I.; Claver, N. 2003. *The socio-economic performance of Spanish social enterprises in the field of integration by work*. Prieiga per internetą: <http://www.istr.org/conferences/toronto/workingpapers/vidal.isabel.pdf>
26. Vidal-Martinez, I.; Valls, C. 2003. *National profiles of work integration social enterprises: Spain*. Prieiga per internetą: http://www.emes.net/fileadmin/emes/PDF_files/ELEXIES/ELEXIES_WP_03-01_SP.pdf

LAIMA OKUNEVIČIŪTĖ NEVERAUSKIENĖ, JULIJA MOSKVINA

Social enterprises: aspect of social economy development

Summary

The emergence and development of social enterprises as an element of social economy are associated with the spreading integration of different vulnerable groups. It should be noted that the development of social-economic units in different European countries, which generally could be called social enterprises, were quite spontaneous. This development is closely related to solving local socio-economic problems such as insufficiency of social services, high level of social differentiation, and pressure on the social welfare system. The paper further seeks to introduce the phenomenon of social enterprise, to define its corporate social objectives, design, and work integration patterns. The article concludes that social enterprises in Europe as part of the sheltered employment sector play an important role in the integration of vulnerable groups. However, at the regional and national levels, the economic activity and funding mechanisms of social enterprises should be consistent with the principles of economic competitiveness so as to avoid the discrimination of social enterprise employees and adverse consequences for the other entities of economy, which are beyond the supported employment sector.

Key words: social enterprise, social economy, work integration, vulnerable groups of population